

Poznań, 25.10.2015

prof. zw. dr hab. Czesław Karolak

Recenzja rozprawy doktorskiej

pani mgr Agnieszki Fus

FREMDVERSTEHEN UND INTERKULTURELLE KOMPETENZ

IN DER DIDAKTIK DES DEUTSCHEN ALS FREMDSPRACHE

(praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. zw. dr. hab. Zdzisława Wawrzyniaka

Rzeszów 2015, 283 s. + 92 nlb.)

W części wstępnej swej pracy Autorka formułuje zasadniczy cel swych rozważań: jest nim analiza wybranych podręczników do nauki języka niemieckiego wraz z próbą odpowiedzi na pytanie, czy i w jaki sposób przekazywane są w nich treści o wymiarze interkulturowym oraz (jeśli tak) czy służą one rozwijaniu i pogłębianiu kompetencji interkulturowej a w szczególności rozumieniu zjawisk kultur(y) postrzeganych jako obce. Doktorantka w pełni zdaje sobie sprawę, że praktyczny aspekt nakreślonego celu nie może w przypadku tak ukierunkowanych badań przesłaniać refleksji nad takimi kategoriami jak kultura, kompetencja i oczywiście kompetencja (inter)kulturowa.

Przedłożona do oceny praca składa się z czterech zasadniczych rozdziałów, które w logiczny sposób stanowią o poszczególnych etapach wywodów podjętych przez Doktorantkę dla realizacji celu badawczego pracy: od naświetlenia zagadnień terminologicznych związanych z użyciem i wieloaspektowym społecznym funkcjonowaniem pojęcia kultury i kompetencji (inter-)kulturowej wraz z ich odniesieniami do różnych dyscyplin naukowych – lingwistyki, psychologii, socjologii, pedagogiki i teorii kultury (rozdział I) poprzez analityczną refleksję nad specyfiką interkulturowego nauczania uwzględniającego złożoność relacji między językiem a kulturą i konfrontowanego z teoretycznymi propozycjami w zakresie komunikacji interkulturowej (rozdział II) po próbę określenia istoty kategorii „obcości” z uwzględnieniem pierwszorzędnej roli, jaką w jej postrzeganiu odgrywa pytanie, z jakiej perspektywy ów proces postrzegania dokonuje się (rozdział III). Ostatni, czwarty

rozdział stanowi analizę dwu wybranych podręczników pod kątem uwzględnienia przez ich autorów (mniej lub bardziej *explicite*) problemu relacji między językiem a kulturą, której język jest najpełniejszym „indeksem” (R. Lado) oraz pod kątem rozwijania kompetencji interkulturowej a także istotnej kwestii, jaką stanowią oferowane przez materiały dydaktyczne narzędzia i środki mogące służyć uczniowi pomocą w „radzeniu sobie z obcością” w relacjach międzykulturowych.

Referencyjno-przeglądowy rozdział pierwszy dysertacji wprowadza czytelnika w kręgi pojęć związanych z szeroko rozumianą kategorią kompetencji – tak w ujęciu socjologicznym jak i psychologicznym i lingwistycznym. Tu doktorantka w sposób celowy i kompetentny przytacza istotne dokonania badawcze (m.in. Lehmann/Nieke, Arnold/Schüssler, Chomsky, Dell Hymes czy Habermas) referując i charakteryzując w sposób precyzyjny "dziedzinową specyfikę" oraz znaczenie tych dokonań dla naszego dzisiejszego rozumienia tej kategorii a w szczególności dla jej ujęcia we współczesnej dydaktyce języków obcych. Na podkreślenie zasługuje tu fakt, że przywołane w tej części pracy dokonania badawcze – szczególnie gdy chodzi o problematykę kompetencji interkulturowej – znajdują odzwierciedlenie i zastosowanie w kolejnych rozdziałach, w tym także w empirycznym rozdziale IV.

Pewien niedosyt może jednak budzić lektura tegoż „pojęciowego” (pierwszego) rozdziału w zakresie odnoszącym się do historycznego spojrzenia na pojęcie kultury. Autorka nawiązuje wprawdzie do propozycji węższego i szerszego rozumienia pojęcia kultury (podrozdziały 1.2.1, 1.2.2), jednak w następnym podrozdziale poświęconym dziejom refleksji nad pojęciem kultury nie uwzględnia znaczących propozycji i prób definicji z tego zakresu. Dobrze byłoby, gdyby zostały tu uwzględnione choćby takie nazwiska jak Wilhelm Dilthey, ojciec „psychologii rozumiejącej” (z jego spojrzeniem na społeczeństwo uwzględniającym relacje między formami życia a instytucjami społecznymi), Florian Znaniecki (ze swoją „dysjunktywną” definicją, w myśl której kultura jest wszystkim, co nie jest naturą), Bronisław Malinowski (podkreślający instytucjonalny wymiar tego pojęcia) czy Max Weber ze swoją słynną definicją kultury jako skończonego wycinka nieskończonego bezsensu zdarzeń będącego przedmiotem nadawania sensu. Oczywiście pewne aspekty tych rozważań (m.in. kwestie standardów kulturowych i przemian zachodzących w ich obrębie) są obecne w przedłożonej dysertacji – chociażby w nowszej literaturze przedmiotu (dla ścisłości: nowszej w relacji do wyżej wymienionych autorów), nad którą Doktorantka dobrze, jeśli nie bardzo dobrze, „panuje” wskazując na ważne propozycje definicyjnych

ujęć – formułowanych chociażby przez takich autorów jak Hermann Bausinger, Geert Hofstede czy Alexander Thomas.

Lektura drugiego rozdziału ma przybliżyć czytelnikowi znaczenie relacji między językiem a kulturą oraz odpowiedzieć na pytanie, jakie znaczenie mają te relacje dla przekazu i przyswajania języka obcego, które Doktorantka zgodnie ze swym celem badawczym rozumie jako nauczanie interkulturowe. Autorka pracy w przekonujący sposób była tu w stanie udowodnić, że w pozornie oczywistym polu napięć między rodzimą kulturą ucznia a przyswajanymi elementami kultury obcej mieszczą się także – a może przede wszystkim – standardy zachowań pozostające w ścisłym związku z przyswajanym językiem obcym i mające pierwszorzędne znaczenie dla procesu socjalizacji językowej a tym samym i (bi-)kulturowej. W tym właśnie obszarze Autorka wskazuje na istotne dokonania badawcze w odniesieniu do „lokalnych” relacji między językiem a kulturą, którymi (patrzac z perspektywy pragmatycznej czy pedagogicznej) w szczególnej mierze „musi” być zainteresowana współczesna dydaktyka języków obcych (Wawrzyniak/Wille, Kramersch, Biechele/Padros, Krumm i in.). Tu przy okazji chciałbym podkreślić, że Doktorantka bardzo dobrze operuje cytatami, nigdy nie tracąc z pola widzenia głównej linii swych dociekań i wywodów; jest to jeszcze jeden przejaw wyżej wspomnianego „panowania” nad dość obfitą - w przypadku podjętego w pracy kręgu problemowego – literaturą przedmiotu. Odnosząc się do problemu rozwijania umiejętności językowych wraz z przyswajaniem wiedzy o kulturze (problem ten bywa w literaturze przedmiotu rozpatrywany w sposób jakby „alternatywny”) Autorka po przedyskutowaniu formułowanych w literaturze argumentów jednoznacznie (i słusznie) opowiada się za łącznym traktowaniem obu tych czynników: „[ich möchte] nachdrücklich betonen, dass für ein erfolgreiches Handeln in kulturellen Überschneidungssituationen zwei Faktoren gleichermaßen wichtig sind: sprachliche Fertigkeiten und entsprechende interkulturelle Kompetenzen, die bei der Planung und Gestaltung des Unterrichts nicht aus den Augen verloren werden dürfen.” (s. 101)

Przedostatni rozdział pracy kieruje uwagę czytelnika nie tyle ku samej kategorii „obcości” co ku kluczowej w kontekście poruszanych problemów refleksji nad znaczeniem podmiotowej perspektywy jej postrzegania. Tu Autorka powołuje się m.in. na ważną pracę Norberta Ropersa o paradygmatycznej roli kategorii empatii w dążeniu do porozumienia między narodami, (która, nawiasem mówiąc, przy założeniu jej zrozumienia mogłaby stanowić lekturę obowiązkową dla wielu polityków). Doktorantka wskazuje tu na pierwszorzędną rolę perspektywy zewnętrznej jako procesu nie-etnocentrycznego

postrzegania fenomenów innej kultury mającego istotny wpływ na kształtowanie się tożsamości podmiotów tego procesu. Konsekwentnie w stosunku do formułowanych w tym rozdziale spostrzeżeń w kierunku kształtowania/opracowywania materiałów dydaktycznych (ćwiczeniowych) zorientowanych na dostarczenie uczącym się językowych i (w szerszym tego słowa znaczeniu) komunikacyjnych instrumentów pomocnych w rozumieniu fenomenów obco- i wielokulturowych Autorka pracy dokonała analizy możliwych koncepcji materiałów ćwiczeniowych mogących wprzeć zarówno kognitywne jak i pragmatyczne cele nauczania.

Empiryczne przedłużenie wzgl. przełożenie tych analiz w kierunku materiałów dydaktycznych stanowi rozdział IV poświęcony analizie podręczników *Aspekte* (Koithan/Schmitz i in. 2007) oraz *em neu* (Perlmann-Balme/Schwalbe) – analizie, u której podstaw leży pytanie o rolę zawartych w nich treści interkulturowych jako możliwego potencjału wspierającego realizację celów z tego zakresu. Odwołując się do literatury przedmiotu (Wilczyńska/Michońska-Stadnik) Doktorantka formułuje 15 kryteriów (pytań badawczych) odnoszących się do trzech różnych „makro-kryteriów” (relacje język-kultura, kompetencja kulturowa i „wspieranie rozumienia obcości”), na podstawie których analiza podręczników została przeprowadzona. O wyborze podręczników zdecydowały wprawdzie z pewnością względy praktyczne, jednak wykreowany przez Doktorantkę aparat kryteriów z całą pewnością dałby się zastosować w odniesieniu do inny tego rodzaju materiałów, co przemawia oczywiście na korzyść tej koncepcji ewaluacji.

Tak więc cel pracy został spełniony.

Na koniec kilka drobnych uwag formalnych. Praca jest napisana dobrym językiem i generalnie świadczy o opanowaniu przez Doktorantkę warsztatu naukowego. Jednak w trakcie lektury zauważyłem kilka usterek wymagających korekty:

Str. 22: Nie bardzo mogę się zgodzić ze sformułowaniem „Kultur als untrennbarer Teil der interkulturellen Kompetenz” (raczej powinno być: „Kulturwissen als untrennbarer...”). To samo również po polsku - str. 239

Str. 12, 99 i in. „zitiert nach” – w miarę możliwości byłoby wskazane dotarcie do pierwotnych źródeł.

Str. 25 i 271: Chodzi zapewne o Antoninę **KŁOSKOWSKĄ** (1919-2001)

Str. 252: inna – inni

Str. 236: w pierwszej linii – w pierwszym rzędzie

Powyższe błędy i usterki należałoby usunąć – zwłaszcza w przypadku, gdyby praca we fragmentach lub w całości miała zostać opublikowana - co byłoby zapewne z pożytkiem dla dorobku polskiej literatury przedmiotu w zakresie dydaktyki.

Moje uwagi krytyczne i wyszczególnione uwagi formalne nie naruszają mojej generalnie pozytywnej oceny przedłożonej dysertacji.

Stwierdzam, że rozprawa doktorska pani mgr Agnieszki Fus spełnia – tak pod względem merytorycznym jak i formalnym – wymogi, jakie stawia Ustawa o Stopniach i Tytule Naukowym. Wnioskuje zatem o dopuszczenie Autorki pracy do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

prof. zw. dr hab. Czesław Karolak